

ТРИЗЕННИК - REVUE NEVDOJMAJAKE - TRIDENT
UKRAINIENNE

Число 19 (77). рік видання III. 8 травня 1927 р. Ціна 3 фр. (Prix 3 fr.)

Від уряду Української Народньої Республіки.

10 літ тому відбулася подія великої історичної ваги в житті української нації. Суверенною волею українського народу покликано до життя Українську Центральну Раду — перший український парламент, якому судила доля положити основи української державної незалежності. Українська Центральна Рада зосередила в собі політичну думку нації, виявила її бажання, державні та соціальні, і привела Україну до того кінцевого вислідку, що стоїть перед кожною історичною нацією, свідомою, своєї гідности, свого права та своїх життєвих інтересів, — до самостійного державного життя.

Боротьба за незалежність, що фактично розпочалася з момента самого повстання Центральної Ради, продовжується незмінно з того часу аж до нинішнього дня. Мінялися її форми, відповідно життєвим обставинам, але на протязі цього десятиліття ні на Україні, ні по-за її межами не припинялася боротьба проти заборчої Москви за те, в чому полягає головне забезпечення інтересів українського народу, — за державну незалежність України. На Україні та боротьба, замість збройних виступів, приймає нині інші форми організованого протесту проти чужинецької окупації, не піддаючися на спокуси безвідповідальних та неорганізованих виступів, і все більше непокоїть окуланта, віщуючи йому безперечний, близький кінець. Організовано продовжується та сама боротьба державна і тут, на чужині, та ростуть і ширяться організовані її засоби, збільшуються позитивні її досягнення. По-за окремими негативними фактами, що неминучі за всяких обставин і тим більше зрозумілі в ненормальних емігрантських умовах, бачимо,

Як загальне явище, гідне національне поведження цілої маси української еміграції — від найбільш політично розвинених та організованих і до менш політично активних її елементів, що однаково свідомі своєї національної гідності та свого обов'язку перед батьківщиною. Найвиразніші докази твердості і непохитності свого становища дала еміграція в момент важкого національного удару — смерті від ворожої руки Голови Директорії і Головного Отамана Військ УНР Симона Петлюри, коли їй відповіддю на злочин ворога була ще більша зосередженість волі та енергії еміграційного громадянства все на тій самій незмінній національно-державній цілі.

Констатуємо пильну творчу працю та серйозні досягнення еміграції на всіх ділянках національного життя і в аполітичній — культурно-національній та науковій сфері, — і в сфері громадського й політичного життя. Організованість еміграції виявилася у створенню великої кількості організацій для скріплення внутрішнього життя українського громадянства, для підготовки його до політичної та громадської праці у майбутньому, а також для зовнішніх виступів перед широким світом, для зв'язку його з чинниками так само міжнародного, світового значіння.

Коли взагалі елементи нашої еміграції заховали організований зв'язок між собою та спільність державно-національних настроїв, то особливо це належить до елементів військових. Територіально розсіяні по-за межами рідної землі, наші військові в переважній своїй більшості гідно видержали тяжкий іспит, почувають себе за всяких обставин членами національної армії, не втрачають своїх бойових настроїв та готові виконати свій обов'язок перед батьківщиною.

В тісному моральному зв'язку з масою українського народу на українській землі та з лояльною еміграцією уряд Української Народної Республіки черпає моральну силу, щоб нести свій відповідальний обов'язок перед Україною в тяжких обставинах своєї праці на чужині. Як колись в тяжких обставинах своїх країн уряди Бельгійський та Сербський, так уряд Української Народної Республіки, перебуваючи на чужині, вважає нинішню владу на українській землі за владу окупаційну, що накинута українському народу силою зовнішньої перемоги.

Уряд УНР не має найменшого сумніву, що український нарід, як не визнає, так і не визнає тої чужинецької влади, а навпаки, як провадив, так і провадитиме боротьбу з нею у різнородних формах, аж до остаточної перемоги, бо єдиним законним урядом українським, який дістав правний свій титул од суверенної волі українського народу,

у вільних умовах виявлення тої волі, на українській землі, єсть уряд УНР. Від свого обов'язку уряд буде звільнений лише тоді, коли складе повноважність на руки свого суверена — українського народу на рідній землі; коли б до тої хвилі уряд УНР одмовився од свого обов'язку бути голосом і представником народніх інтересів перед широким світом, то це б було непростимою його зрадою інтересам українського народу.

Звіт з своєї діяльності уряд УНР дасть на українській землі. Туди поверне він із тим прапором, що з ним ми вийшли, скріпивши ідею нашої державності ширшим досвідом і чином, відкидаючи всякі орієнтації, союзи та умови, що яким будь способом могли б обмежувати повну зовнішню незалежність та внутрішню самостійність Української Держави. Маємо принести на рідну землю народоправний устрій та демократичний лад, що за них змагається український народ, горожанську та національну рівноправність, непорушність тих здобутків української революції, що відповідають життєвим інтересам народа, і в першу чергу закріплення за селянством всіх прав на землю.

Доки наступить сподівана година, маємо робити все для її здійснення там, на рідній землі, де фактично має вирішитися наша національно-державна справа, і тут, за кордоном, де справедливе її вирішення в інтересах українського народу має знайти певне визнання та допомогу. Тому стежимо за настроями і потребами, що повстають на рідній землі, і готуємо способи їх задоволення. Тому робимо все, в наших силах можливе, для висвітлення нашої національно-державної справи у свідомості і громадянства українського на еміграції, і в свідомості громадянства та державних чинників країн закордонних, уґрунтовуючи та підготовляючи справу нашого національно-державного визволення.

Твереза оцінка всіх реальних обставин приводить уряд УНР до кінцевого вислідку, що стоїмо ми тепер перед нашими завданнями більш озброєні та сильні, з незмірно більшою певністю перемоги, ніж десять літ тому, на початку нашої боротьби. Кадри свідомих борців за українську національну державність збільшилися без порівняння, обнявши масу нашого народа. Сама свідомість українська поглибилася. Міжнародня думка все більше входить в курс українських національно-державних змагань та поважно трактує справу нашої державної незалежності. Поруч з активними зусиллями усіх чинників нашого народу сама стихія світових подій працює на нашу користь. Все це зобов'язує нас бути готовими та зосередити свої зусилля для осягнення

нашого так реального в цей час завдання — національно-державного визволення України.

За тим звертається уряд УНР до українського громадянства у урочисту та знаменну хвилю десятиліття утворення першого українського парламенту, що став виразом суверенної волі українського народу до власної державної незалежності.

17 квітня 1927 року.

Андрій Лівцицький (—)

Заступник Голови Директорії, Головний Отаман Військ УНР.

Вячеслав Прокопович (—)

Голова Ради Міністрів.

Париж, неділя, 8 травня 1927 року.

Знаменна історична дата — десятиліття нашої визвольної боротьби державної — природно і слушно викликала відозву уряду УНР — і до населення України і до українського громадянства на еміграції. В ній зазначено становище України у великих подіях тої революції, що зразу ж, розпочавшись виступом українських, в своїй переважній більшості, військових частин у столиці, прийняла на нашій землі свій властивий характер національної української революції.

Революція всеросійська мала для нас одно — безперечне і велике — значіння. Вона зрушила справу політичного і національного визволення народів Росії з мертвої точки, прорвала ту греблю, що задужувала та застоювала життя їх. Цей велитенський стихійний здвиг був конечною історичною необхідністю, яка достигла в глибинах народного життя і конче мусіла виявитися з будь якого зовнішнього приводу, — не встигла виявитися в революцію 1905 р., бо, очевидно, ще тоді не доспіла до краю, і врешті виявилася в р. 1917. Цей загальний здвиг, що розірвав трьохсотлітні пута московського режиму над Україною, є головна та найцінніша для нас риса так званої всеросійської революції.

А по-за тим революція на Україні дістала свої власні цілі та пішла своїми власними шляхами.

Коли для росіян революційні завдання лежали в сферах політичній та соціальній і по-за ті межі не виходили, то для нас ті завдання сягали ширше і полягали найголовніше у виявленню національно-

державному, що вже тим самим, само по собі допроваджувало до найдоцільнішого вирішення проблем політичних і соціальних. Звідси зразу виникло нерозуміння чи небажання розуміти російською стороною нашої позиції в революційному процесі; звідси ті маніловські заклики до нас — не витикатися з своїми «партикулярними» домаганнями, додержувати «єдиного революційного фронту», а там — «другого дня після остаточної перемоги», ми, мовляв, «порозуміємося». Як глибоко слухна була українська позиція, показала сама історія подій: «порозуміння» і там, на нашій, не своїй землі, і тут, в заборчих настроях російської еміграції, прийняло як раз ті форми, які ми передбачали, з якими боролися, боремося і будемо боротися до краю. Отже ціл національно-державна — це головна вісь усюго українського революційного руху, конечна і незмінна, аж поки не звершиться революція на нашій землі.

Форми і способи революційного чину так само зразу ж були у нас свої властиві. У всеросійській революції виразно кидається в очі неорганізованність революційного чину. Самі росіяне визнають, що то була революція «без хазяина». Дійсно, Державна Дума зразу ж втратила значіння та якийсь провід в революційному рухові, а Совет Салдатських і Рабочіх депутатів був власне несамостійним і безвольним передпокою большевицької лабораторії. На місто того на Україні повстає представницький орган, що набірає значіння авторитетного всенароднього голосу і фактично провадить настроями та подіями на Україні. Українська Центральна Рада і стала тим органом, що в імені українського народу «творила життя» на українській землі. Які б не були помилки нашого національного парламенту в окремих сторонах життя політичного та соціального, всі такі помилки видаються дрібницею вже навіть у нинішній десятилітній перспективі. Велитенська історична заслуга Української Центральної Ради полягає і на завжди в історії залишиться у тому, що через неї український народ взяв у свої власні руки провід своїм життям і те життя своє спрямував по власному національно-державному річищу. Це друга головна властивість нашої української революції.

Одним з важніших актів того всенароднього представництва українського було створення власного національного уряду. Це було формальним завершенням української національно-державної конструкції, і цим утворювалася формальна неперервність нашої національно-державної традиції, при всіх модифікаціях влади, за всяких зовнішніх обставин нашого державного життя.

Неперервність тої традиції продовжується. Уряд Української

Народньої Республіки задержав свій правний титул, в процесі свого національно-державного чину, в боротьбі за національну державність українську переніс чинність свою за межі української землі і з нагоди великої річниці звертається сьогодні до українського народу та з окрема до української еміграції.

В своїх декларативних заявах уряд УНР твердо і категорично зазначає незмінність свого національно-державного становища. Для його незмінний «той прапор, що з ним ми вийшли», — на Україну з ним поверне він, «скріпивши ідею нашої державности ширшим досвідом і чином, відкидаючи всякі орієнтації, союзи та умови, що яким будь способом могли б обмежувати повну зовнішню незалежність та внутрішню самостійність української держави». Незмінні залишаються в урядовій програмі засади політичного та соціального ладу, що їх в основних рисах накреслив наш перший національний парламент: «маємо принести на рідну землю народоправний устрій та демократичний лад, що за них змагається український народ, горожанську та національну рівноправність, непорушність тих здобутків української революції, що відповідають інтересам народа, і в першу чергу закріплення за селянством всіх прав на землю.»

Це ті засади, що на них твердо стоїть національна думка українська народніх мас на Україні і конструктивних елементів еміграції. Ці засади нас єднують та, кажучи словами урядової відозви, — зобов'язують «зосередити свої зусилля для досягнення нашого так реального в цей час завдання — національно-державного визволення України».

На економічні теми.

Коли перечитуєш большевицькі журнали і книги, присвячені економічним питанням, мимоволі приходиться згадувати «села» князя Нечоси-Потьомкіна, який декораціями на дніпрових берегах зустрічав приїзд цариці Катерини. Скрізь в совітських виданнях панує офіційне благополучіє. Селяне радо платять податки на Комінтерн і китайську революцію; робітники за-для панування компартії жартуючи переносять голод і всякі злидні. Інтелігенція тільки й мріє про «смичку»; . Навіть нова, по-революційна буржуазія вішає в своїх покоях портрети Леніна. Економічно «ми» розвиваємося, «ми» ростемо, «ми» будуємо. Словом, «штандарт скачет, музика грімєт».

Але за цими славословіями, які в незмірному числі виливаються з пер совітських публіцистів, можна побачити справжнє обличчя большевицького господарства і політики. Особливо це помітно в фінансах ССРСР.

Відомий крилатий вираз одного міністра: «дайте мені добру політику, я вам дам добрі фінанси». Цей зв'язок між фінансами і політикою особливо виявляється в сучасних труднощах грошового господарства країни комуністичної диктатури. На кожному кроці помічається, як гальмує сучасний режим розвиток усього народного хазяйства. Ніби мертва рука ухопила міцно живий організм народного хазяйства величезної території.

Ніде так не відчувається вплив політичних обставин, як у кредитовій справі. Саме слово кредит вказує на довіря, яке повинен мати позичальний до позичальника, щоб ті гроші йому дати. Кредит ґрунтується на вірі в чесність позичальника, в здатність його виконати свої зобов'язання.

Комуністична партія, заводячи нову економічну політику, рішила відновити кредит. Вже шість років минуло з часів заведення НЕП-у. Слід поглянути, що досягнуто на цьому полі.

Большевицька влада рішила взяти весь кредит у свої руки. Кредит — це ж така принадна річ. Даси гроші одному-другому, а через рік чи й раніше несуть клієнти грошки та ще й з процентами. А Комінтерн, не говівши, не болівши, буде «стригти купони» та всесвітню революцію розводити...

Совітську кредитову систему збудовано так. На першій плані поставлено державний банк. Далі йдуть кооперативні банки, банки комунальні (городські), банки комунального квартирного будівництва, банк промисловий, банк зовнішньої торгівлі. Всією цією системою командує державний банк, від якого всі інші одержують гроші.

Де взяти гроші, щоб кредитувати другі банки та промислові підприємства? Глянули у «буржуазну Європу».

В Європі, оказується, банки збирають величезні кошти від дрібних вкладчиків, від селян, робітників, від дрібних промисловців, від інтелігентів та торговців, які свої гроші дають на процент до банку. Цими грошми банки можуть фінансувати і другі великі підприємства. Московські фінансісти теж не в тім'я биті і рішили, що, коли на заході Європи робітник і селянин довіряє свої загорьовані копійки буржуям, то в «робітничо-селянській» державі банки будуть повні від грошей. Але на перевірку вийшло зовсім не так. Орган совітського міністерства фінансів — «Финансы и народное хазяйство», — пише про «успіхи» державної системи сільсько-господарського кредиту так:

«Її досягнення що-до збирання селянських коштів дуже незначні, і постачання селянських господарств кредитом іде головним чином, як що не виключно за рахунок бюджету».

(N 3. 1927. Москва).

Виходить, що селянство не вірить комуністичній державі, навіть тоді, коли вона хоче селянам позичити гроші. Пригадується безсмертне: «боюся навіть тих данайців, що приносять подарунки».

Харківський професор Соболев пропонує ліки на цю хворобу. Большевицького кредиту — його дискредитованість в масах людности. Насамперед він радить платити вкладчикам не 8, а 10 або й 12 відсот-

ків і тоді тільки надіється, що селянські вклади в державних касах ощадности зійдуть з мертвої точки — 4,5 відсотків усіх вкладів. Але виникає питання: який же процент повинен брати державний банк з своїх довжників, коли він сам платитиме своїм кредиторам аж 12 відсотків (до речі сказати в буржуазній Європі 12 відсотків є найвища дозволена законом міра відсотків). Виявляється, що 12 відсотків це зовсім не високий відсоток для комуністичної республіки. Сама держава теж платить за державні позики 17 або 18 відсотків »(див. «Финансы и народное хозяйство» №5.1927*, р. Москва). Словом, вернулися до часів Володимира Мономаха. Що дійсно в приватних взаємовідносинах кредит у СРСР надзвичайно дорогий, можна бачити з того ж московського журналу:

«причину незадовольняючого витягнення приватних засобів (із населення С. М.) треба шукати не тільки в суб'єктивних стремліннях (недовіря людности С. М.), але в об'єктивних чинників. А ці чинники такі, що максимум процентового доходу, який може дати держава, не може задовольнити мінімуму того, на що, при сучасному стані грошового ринку, може і хоче рахуватися приватний капітал» (там же. ч. 3).

Оттак, як бачите. Коли большевикам доводиться просити ласки у «своїх» затурканих буржуїв, на яких у них є завжди на поготові агенти ГПУ, то не диво, що їхні дипломати ходять по Європі з довгою рукою: «дайте, не минайте на «соціалістичне будівництво». Прогенти заплатамо лихварські».

Згадуваний проф. Соболев вказує большевикам ще на один шлях, яким можна притягти в кредитові установи гроші, що їх має селянство.

— «В дореволюційній Росії, — пише він, — селянство вкладало сотні мільйонів в кредитові товариства, якими воно, «селянство», керувало через своїх виборних членів у праві яким воно довіряло... Треба створити з кредитових товариств такі господарські одиниці, яким би селянство довіряло настільки, щоб несло туди свої вклади». (там же №5).

Проф. Соболев рекомендує шлях господарської демократії при пануванню деспотизму в політиці. Ми сумніваємося, щоб його порад послухали диктатори. Вони вже опеклися, допустивши приватні т-ва взаємного кредиту. І щож виявилось? За один рік 1926 число цих т-в зросло з 187 до 286. Лише на Україні в цих т-вах об'єднано 35.000 членів. Хіба це не загроза? Преса цей зріст приватного прибутку називає «ненормальним». (№3). А допусти ще сільські кредитові товариства вільно організовані, то тоді зовсім страшно. Ні, комуністи цього не допустять. Скрізь мусить бути «око і вухо» компартії.

Правда, кажуть, що «нужда перемінить закони», але ж комуністичні закони переміняються лише силою; на уступки, які загрожують їхньому пануванню, вони не підуть, хоч би яка була «нужда».

Ось і Чубар, в Одесі недавно сміявся з тих українців-селян, які нарікають, що «радянська влада з нас шкуру дере» (харківські «Вісті»

2 квітня 1927 р.). Він для полегшення селянства малює дуже припадну перспективу, яку має здійснити совітська влада:

«бідняків перевести в середняки, а потім бідняків і середняків зробити заможними»... (там же).

Але на чим же, спитати б, держатиметься комуністична диктатура, коли всі поробляться заможними? Пан Каганович, секретарь КПБУ, говорив у своїй промові на 10-му з'їзді рад у Харькові, що «біднота завжди була одною з основних підпор нашої радянської влади» («Вісти». 7. 14. 1927 р.). Знищити бідних — значить знищити «основу підпору» совітської влади. Мабуть Чубарь наколотив капусти з горохом, сказавши таку «не-ортодоксальну» річ про селянство.

Тому й платить населення «добродіям» — большевикам таким «довіррям», що ховає свої запрацьовані гроші у себе в дома, аби не давати їх комуністичній владі, хоч вона обіцяє високі проценти.

— Дайте добру політику, — матимете добрі фінанси.

Через цю істинно божевільну політику централізації і монополізації всієї кредитової справи відродження народнього господарства йде дуже й дуже помалу. Совітська валюта упала в ціні, і невідомо, чи не настане новий період інфляції.

За рік 1926 сума державних позичкових паперів, розмішених поміж приватними особами в СССР, зменшилася з 140.000.000 карб. на 130.000.000. Проте росте армія безробітних. «На Україні, — каже Чубарь, — є 190.000 зареєстрованих на біржі праці безробітних, і з них 20 відсотків приходьків із села і тільки 21 відсоток кваліфікованих робітників («Вісти» 2 квітня 1927 р.), . Це ж тільки зареєстрованих 190.000, а скільки ж їх є незареєстрованих? Так на ділі виглядає обіцянка Чубаря поробити селян «заможними». Ці бідаки мусять шукати хліба в місті, бо на селі вже не вдержися.

Ми не сумніваємося, що й надалі режим большевицької опіки буде руйнувати всі спроби підлеглого населення виплутатися з тенет нужди та злиднів. В цьому полягає їхня «рація стану» — держати маси напівголодними, щоб легше над ними панувати. Але урветься нарешті і уславлене «народне довготерпіння». Влада паразитів «світової революції» понесе заслужену кару від тих самих міліонів селян і робітників, яких вона кинула в безодню нечуваної нужди і злиднів.

С. М.

Семидесятиліття графа Михайла Тишкевича

20 квітня цього року сповнилося 70 літ з дня народження графа Михайла Тишкевича. Подаючи головні дані з життя та діяльності видатного патріота, маляра, публіциста, мецената української культури та державного мужа, редакція «Тризуба» складає йому найщиріші привітання.

* * *

20 квітня ц. р. минуло сімдесят літ графові Михайлові Тишкевичеві,

заслуженому нашому громадянинуві, фундаторові премії при Львівській «Просвіті», основникові відділу українознавства при університеті в Лювен.

Народився гр. Михайло Тишкевич на Україні в селі Андрушеві, Липовецького повіту дня 7-20 квітня 1857 року в українсько-литовській родині, яка в чоловічій лінії походила від Гедимина; в жіночій лінії гр. Михайло Тишкевич був споріднений з князем Константином Острозьким.

Дитячі роки гр. М. Тишкевич перебуває на Україні, пізніше він виховується у Вільні й Варшаві та вертає на Україну юнаком. Вже юнаком гр. М. Тишкевич переживає духовий перелом на національному ґрунті і його родові традиції в'яжуться з етнографічно-національними. Рівночасно українська природа впливає на мистецький талант графа, він захоплюється малярством і від'їжджає до Петроградської Академії Мистецтв. Академію кінчає він із срібною медаллю та після відслуження добровольцем в армії вертає знову на Україну. Під час перебування в Петрограді, в молодому ще тоді Тишкевичеві національна свідомість була вже цілком विकрісталізована, бо коли до нього звернулися петроградські поляки з пропозицією підписання привітання на ювілей Крашевського, то Тишкевич відмовив на засаді того, що почуває себе членом української нації.

На Україні гр. Михайло Тишкевич приходить з поміччю селянству під час епідемії та лихоліть, а в 1888 році засновує Михайлову премію при Львівській «Просвіті», для творів з минувшини України. По першій російській революції гр. Михайло Тишкевич працює на політичній арені та засновує дві партії земельних власників, але не знаходить зрозуміння по-між співпрацьовників та залишає політичну працю, засновуючи перше на території тодішньої російської імперії «Т-во прихильників мира в Києві», яке мало, як одно з своїх завдань, групувати національні елементи, що жили на українській землі.

До цього ж часу треба віднести виступи гр. Михайла Тишкевича в петроградській, варшавській та инш. пресі в обороні української справи.

В часи найтяжчі для українства під царською владою, гр. Михайло Тишкевич все стояв в національних лавах та в 100 роковини народження Шевченка, такі смутні роковини для українців через заборони, гр. Михайло Тишкевич журтує Українському Науковому Т-ву 20.000 рублів.

Найбільше хіба цікава та корисна праця графа була під час війни, коли він не тільки фінансово підпирав всі наші потреби за кордоном, але особисто боронив та популяризував нашу справу. Кільки років на сторінках англійської і французької преси він одиноко, але успішно боронив українську справу. Його статті в цілій низці французьких видань, з яких наведемо напр. «Journal de Genève», «Gazette de Lausanne», «La Tribune de Genève», «Le Democrate», «La Tribune de Lausanne», «La Liberté», «Les journales des Nationalistes», «La Russie Nouvelle», «L'Ukraine», «Le plus grand Monde», — англійському «Atheneum», пали в «New York Herald» і в «Kölnische Volkszeitung». Він був одиноким,

що популяризував нашу справу в таборі Антанти. Багато статей було перекладено на інші мови та відгук його статей бачимо, навіть, в пресі алжирських автономістів, яких безпосереднє не цікавило питання українське.

Не зробимо помилки, коли скажемо, що значіння гр. Михайла Тишкевича за кордоном було дуже подібне на значіння проф. Грушевського на Україні та так само закордонні україножери приписували гр. Тишкевичеві створення українського питання, як на Україні подібні елементи це приписували проф. Грушевському.

Працюючи публіцистично, гр. Михайло Тишкевич не лишив наукових праць спеціально з історії Литовської Руси-України XV і XVI в. в., з яких багато ще лежить у автора в рукописах.

Після повстання самостійної України, граф Михайло Тишкевич займає одно з найповажніших місць в українському дипломатичному корпусі, як перший посол України при Ватикані, пізніше як голова делегації України в Парижі. Високо цінений і поважаний чужинцями, він віддав не малі прислуги Україні на становищі посла.

Безкорисна відданість українській справі, разом з тим така корисна праця для нашої національної справи ставить графа Михайла Тишкевича в лави визначніших наших діячів.

Л. Л.

3 Центральної Ради.

(з спогадів).

Було колись на Україні... Всяко бувало на тій Україні і багато бачили стіни старого Києва, але певне за тисячелітню історію рідко їм траплялося бачити таку однодушність, таке піднесення і жертвенний порив, з яким Україна зустрічала на весні 1917 року зорю свого відродження і своєї державності.

В цей момент величезного напруження потенціальних сил нації, коли маленькі струмочки, що заховували ще ідею української державної традиції, несподівано почули в собі сили будучої грізної поводи, яка мала струсити Кавказ і впerezатися Бескидом, в цей момент і народилася Українська Центральна Рада, якій доля судила виконати чи не найбільше діло в українській історії.

І цьому періоду, незабутньому для учасників, милому для патріотів і грізному для ворогів, — внутрішній маловідомій праці Центральної Ради серед перемог і поразок присвячую, як близький учасник, ці кілька нарисів.

*
* *

Педагогічний музей «цесаревича Алексея Ніколаєвича» на Великій Володимирській вул. Білий будинок з великою шклянною банею, оточений розлогими садами першої та міністерської гімназій. Центральна Рада тіснилась в трьох кімнатках першого поверху. Це все, на що спромоглася тодішня Україна для своєї найвищої установи. Радниця, палац та інші осередки заняті установами російської демократії, а решта будинку Педагогічного музею — 2 ½ поверхи — окупована бойовим авіаційним відділом, який провадить свої вильоти не далі Хрещатику.

Генеральний Секретаріат міститься в маленькому закамарку з умивальниками.

Час від часу блискучі авіатори з'являються у вестибюлі і з здивованим оглядають зібраний люд, а люду є чимало.

Тут їм єгореде зібралася та нечисленна підпольна секта, члени якої називають себе таким неповоротким і незвичним словом — українці і всі знаються персонально, тут і ціла заплата киявської молоді, що почула серцем будучі широкі краєвиди національної праці, тут і сірі постаті з клунками, що мало по малу, ваблені непереможною силою, з'являються з найдавших кутків України, і робітничі «спіняжак», і військові гімнастборки, і прочая, і прочая.

Час від часу натовп розступається, і юнацьким кроком, в супроводі секретарів, проходить чи скоріш пробігає, поглажуючи сиву бороду і поглядаючи з-по-над окулярів на публіку, проф. Грушевський.

Засідання скінчилося і члени Центральної Ради виходять спочити.

Але спочити вдається дуже рідко. Різномірне населення вестибюлю тільки того і чекало, і члени Центральної Ради негайно топляться в людській масі, оточені гуртками, які то нильно прислухаються до їх слів, то навпаки сперечаються, вимагають і мало не загрожують.

Ось під вікном М. Міхновський в м'яких, але рішучих виразах доводить групі солдатів, чому Центральною Радою не може сьогодні ж відкликати всі війська з фронту. Далі М. Порш з лагідною усмішкою, але явною зневагою до співбесідника пояснює робітникам різницю між націоналізацією і муніципалізацією. Далі чується голос невидного за широкими мужицькими спинами М. Ковалевського, який, ловко оперуючи популярними термінами, доводить необхідність всім організуватися у «Селянську Спілку». Тут і В. Винниченко, з усмішкою задоволеної собою людини, дебатє з цілою групою інтелігентів і робітників і хоча часто приходить до несподіваних для нього самого висновків, але всеж за допомогою діалектичних прийомів старого пропагандиста лишає своє зверху.

Промови, розмови і дебати зливаються в одне одноманітне гудіння, якому в характері «maestoso» акомпанує баритон Б. Мартоса, що його селяне мимоволі числять головним начальником цієї тим часом не зовсім зрозумілої ачції.

*
* * *

Серпень 1917 року. Непереможне завойовання національною Україною своєї давньої території почалося з Педагогічного музею. Зникли авіатори і ще якісь сінекурні установи, що займали будинок, і Центральна Рада має можливість поширити свою діяльність.

Генеральний Секретаріат вже має свою залу засідань, канцелярія приміщенана долині ліворуч з вестибюля і там вже стукають зо три машинки. Навіть секретарі мають три малі кабінети, які, по думці будівничого музею, може надаватися для зовсім чогось иншого.

Організаційна Комісія, головний нерв діяльності на місцях, також не забута, має відділеним кінець широкого коридору і там засідає беззмінний Кузьма Корж, з своєю милою приязною усмішкою на обличчі і віддано провадить справу розсилки пропагандистів по всіх кінцях Великої України. Син села, він з сумом відпускає кожного, хто їде з душевного міста в широкі степи та ліси, і сам би туди поплинув, але він майже каліка і не йому ходити по селах та містах. Він лишається на своїй тяжкій і невдячній посаді і не відступає в боротьбі, аж доки катівська куля, пушена рукою українського чекиста, не поклатла кінець цьому шляхетному життю.

В канцелярії теж не мало праці. Пишуться протоколи, проекти законів, універсалів, докладів. Листи, яких було спочатку пара, щоденно зачікають приходити сотками. Треба великого досвіду та зручності, щоб прийняти за 2 години сотку прохачів, з яких принаймні 95 мусять звернутися до суду, поліції, в земську управу, або подібні установи, але всі йдуть до Центральної Ради. Це єдиний притулок в цей час розрухи і безладдя.

Але бувають і важні відвідини. Приходять консули різних держав, приходять російські і закордонні журналісти. До цих призначаються фахівці, які мусять їм докладно висвітлити всі питання.

Мала Рада засідає вже в досить зручному і імпазантному залі-авдиторії. На невеликій сцені довгий стіл під зеленим сукном, а за ним Грушевський (відсутній в дуже рідких випадках), Шраг, іноді Веселовський, Ніковський та секретарі. За президією кілька лавок для почесних гостей, де беззмінно засідає імпазантний ген. Нуджевський, а іноді і ген. Скоропадський. Ліворуч на першому плані місця Генерального Секретаріату, а далі в глибині журналісти, яких тим часом лише пара, серед них завжди О. Олесь. Праворуч стіл для промовців.

В півкруглій залі з ліва сидять есдеки. Їх 20-25, але все більше стара гвардія, яка вже не мало заслужила в боротьбі. Вище всіх по амфітеатру засідає звичайно монтаньяр Неронович.

Середину займають ес-ери. Спереду виключно молодь, серед якої блискуче виділяється золота борода Сіверцева-Одовського, а далі по під хори все свитки та чумарки. Вони напружено доглять вухом, часто незвичні слова, а при слові «земля» через них пробігає електрична іскра.

Правий бік займає Рада військових депутатів та безпартійні, а в партері засідають с.-ф. в переміжку з самостійниками та меншостями. Хори переповнені публікою.

За стінами Педагогічного музею становище П. Р. кріпне з кожним днем. Пристрасті ще не розгорілися, і навіть меншості ще не акліматизувалися і виступають стримано і лагідно.

Образ носить моментами майже іділічний характер, а для сидячих близько від Голови не позбавлений і гумору, бо Грушевський часто відпускає нишком на адресу промовців дотепні замітки.

Він, погойдуючися на стільці, одночасно слухає і править коректу своїх безконечних історій і дуже незадоволений виступами промовців, які несуть несенітніці і за якими треба уважно слідкувати, щоб у відповідний момент, владою голови, замкнути фонтан провінціального красномовства.

Виступає з тріскучою промовою депутат м. Одеси.

— «Знов приїхала одеська балаболка, — сердиться Грушевський, — треба йому десь в Києві посаду дати, щоб позбавити мандату».

Виступає «меншість», на що шумно реагують хори. Давши «меншості» добре відчуті власну нетактовність, Грушевський дивиться на хори по-над окуляри і, помахуючи лівою рукою перед обличчям, урочисто проголошує стереотипну фразу: «Прошу шановну публіку не висловлювати знаків вдоволення, ні невдоволення».

Засідання кінчається і зала пустіє. Частина членів робить фракційне засідання, найбільше стоючи в кулуарах, себ-то в півкруглому коридорі, що оточує залу засідань, де ще немає жадних меблів. Частина виходить до вестибюлю, але там немає вже того жадного до запитань назову. Більшість вже твердо стала на позиціях оборони України і розплилася по цілій українській землі, а меншість також твердо перейшла в табор ворогів і не потребує жадних роз'яснень.

Зала пустіє, темніє і нарешті залишається лише один з секретарів, що приводить до порядку сторінки останнього протоколу. При рампі несподівано виростає довжелезна постать бувш. унтер-офіцера конвою Его Імператорського... Журавля, тепер завідуючого помешканням, а одночасно і прибральщика Центральної Ради. Він робить тасмне обличчя.

— Пане секретарю, — каже він тоном великого прохання, одночасно стоючи по звичці на витяжку, — ви ще й обідати не ходили, а там мелі сало з Полтавщини прислали... зайдіть...

І секретарь згадує, що ще дійсно не обідав. Посидіти в затишній коморці Журавля за шклянкою чаю з справжнім полтавським салом і послухати його надзвичайно тонкої та влучної оцінки політичного моменту і поступовання «баших панів», себ-то членів Ради і Секретаріату, — є великою спокуюсою, але обов'язок кличе у Ліфляндську молодшню проти Золотої Брами, де члени Генерального Секретаріату і лідери партій вершать долю України при вечері дуже сумнівної якості, залитій півпляшкою пива «Товарищества».

*
*
*

Січень року 1918. Над Києвом плывуть тяжкі залізні хмари, з яких то там, то там вириваються біленькі кучерявенькі клубочки. Це шрапнелі, що сотками посилають на Київ «армії» Муравьова та Ремньова з-за Дарницького лісу. Та, видно, не лише шрапнелі, бо вся околиця круг Педагогічного музею гуде від розривів і з околиць будинків першої гімназії, Левашовського пансіону та готелю Франсуа, що хвилі летить цегла та шматки бляхи з дахів і падає на порожню вулицю. Шкло не синеться, бо його вже давно немає.

Але злість та встеклість не можуть надолужити вміння, і Педагогічний музей — головна мета обстрілу — стоїть недоторканий серед цього пекла — сучасне повторення почаївської легенди.

А там в середині проходить чергова і найповажніша сесія. Твориться самостійна Україна, вирішуються питання мира та війни, договорів з європейськими державами та нарешті болоче земельне питання.

Президія сидить в повному складі, але депутатів мало. Рада військових депутатів іп сохроге виїхала на позиції. Провінційні депутати з більшістю не приїхали, затримані ворогами, та й з місцевих не всякому пощастило добитися до будинку парламенту. Місто переповнене озброєними відділами і ніхто не знає, хто свій, хто чужий, а чужому немає спасіння. Під акомпанімент розривів довбе як дятел гарматка Гочкіса і клячуть як бусли кулемети. Незвичному страшно, і ще страшніше бездіяльному.

Телефон тріщить без перерви, але з нього мало користи. Все більше прохання: негайно перепинити війну, або повідомлення явно панічного характеру. Всі, хто може, беруться за зброю. Шофери справляють кулемети. Гімназисти у вестибюлі вчать заходженню з японською вінтовкою і несподівано стріляють у стелю. Кулі б'ють все густіше і телефон передає, що большевики посуваються з Хрещатика і з Ботаничного саду в напрямку до Ради. Досить двох десятків озброєних, щоб вирізати все населення Педагогічного музею і таким чином радикально вирішити українське питання.

Раптом двері відчиняються і з вулиці вскакують шестеро. На чолі кременезний білявий молодий козак невідомої ранги. Вороги чи друзі?

Це Володимир Синюк,*) завзятий гайдамака, старий товариш по школі і подпольній праці, привів свій «відділ» на виручку Центральної Ради. За хвилику відділ вирушає з завданням «очистити» Ботаничний сад. Йх вже восьмеро, приєднався член Ц. Р. Бондаренко і один гімназист. За годину вертаються знов шестеро. Один впав на місці, а смертельно ранений Бондаренко занесений у шпиталь першої гімназії. Сад очищений.

*
*
*

Кононада здається досягла максимуму, звуки розривів зливаються в одну басову поту. Засідання немає і, хто міг вибратися через садки, відправився до дому. Лише приїзжі селяне сидять на підлозі у вестибюлі чи підвалі і чекають з терпеливістю пасажирів III-ої класи. Вони вже з'їли свої домашні запаси і жити їм приходиться, реквізуючи склади найближчих бакалейних та ковбасень, що роблять шофери Центральної Ради під орудою завідуючого господарством Євгена Божка — милого юнака з обличчям дівчини і блакитними очима. Брат його вчора впав під Крутами й його доля також вже недалеко, але він і не думає ні про що інше, як лише нагодувати невільно інтервованих в Ц. Р.

З президії майже нікого немає, і сам Грушевський в супроводі осо-

*) Володимир Синюк в 1921 році був зловлений чекістами на березі Дністра при переході на Україну з дорученням до повстанців. В завзятій боротьбі положив кількох ворогів і кинувся смертельно поранений в Дністер.

бистого секретаря-галичанина, майстерно підкодовши англійською шпильною сиву бороду і надівши чужого капелюха, відправився пішки у військово-ве міністерство — Колегію П. Галагана на нараду з Поршем та Винниченком.

В першій годисі в вестибюлі з'являються якісь постаті. На тлі свиток і захистних робітничих «спінжаків» дивно вимальовуються блискучі цідіндри, сніжнобілі комірці і елегантні пальто-дипломати. Це київський дипломатичний корпус — консули держав прийшли до Центральної Ради з проханням перепинити війну.

Приймає їх єдиний член президіума — секретарь, і старшина консульського корпусу заступник Греції вносить вербальну ноту по французьки згідно всіх правил дипломатії.

Становище надзвичайно оригінальне. Дипломатичні переговори, які можуть кожну секунду бути вичерпуюче закінчені розривом гранати чи десятком большевиків. Безсумнівно найсправедливіша відповідь на ноту була би «рятуйся, хто може», але не можна ж перед очима цілої «Європи» схилити прапор України і приходиться відповісти слідуючим комунінатом:

Панове заступники держав, Центральна Рада є влада законодавча, а війною керує влада виконавча. Коли вона не додержує правил, приписаних Гагською конференцією, то вона відповідає перед парламентом по всій суворості законів УНР. Зараз же лише можна вам порадити звернутися до Генерального Секретаріату через посередництво міністра справ закордонних.

Почувається твердість влади, комунікат прийнятий з задоволенням і «корпус» в супроводі того ж секретаря, як посередника, відправляється до міністерства закордонних справ — дім Терещенка проти Миколаєвського скверу.

По правді, час не сприяючий для проходок. Густо б'ють гарматні кулі і сиплеться з домів порох і глина, але дипломати підтримують честь своїх держав і обмінюються компліментами, іноді обтрушуючи один одному пальто, запорошене близьким розривом.

Нарешті на місці. Швейцар, машиністка, урядовець і міністр складають увесь персонал міністерства. Міністр В. Голубович дає на ноту коротку відповідь, гідну Дельфійського оракула:

— Ми зробили все можливе, щоби уникнути війни — сказав він, — але для оборони УНР ми підемо навіть далі, ніж ви, панове, можете сподіватися.

Дипломати переглядаються. Вони перестрашені твердістю і авторитетом міністра і дійсно не можуть сподіватися, що в той же вечір міністерство і Рада підуть аж до Житомира.

Всі виконали свої обов'язки і розходяться по місцях.

В Педагогічному музеї темніє. Кононада трошки слабше, бо огонь переноситься на Святошин по відступаючому війську. Журавель засвічує у вестибюлі дві свічки, при світлі яких вимальовуються постаті нелорусно чекаючих селян. Вони попереджені, що ми відходимо, але холоднокровно готуються ночувати. Шофери донесли, що Президіум вже в Святошині. Розплачуємо урядовців і машиністок. Може на віки.

Вестибюль пустіє і раптом знов якась метушня.

Вбігають дві жінки, заплакані, з маленькими клуночками в руках. Це дружина і дочка Голови Центральної Ради. Будинок горить, горить бібліотека, горить килим, здається Полуботка.

За хвилину останнє авто і останній гайдамака-шофер везе їх в напрямку Святошина.

Знов наступає повна тиша. Селяне сплять, чи може щось глибоко думають. Одна свічка гасне. Кононада віддалюється і гостріше виступає стрілянина по вулицях.

Ще раз переглядаю столи, стискаю руку Журавлеві і вихожу у ворожу темноту ночі, прорізану огневими рисками стрілів, ночі чужого Києва.

Мих. Єремів.

Перед бурєю.

(сторінка спогадів)

Революційна буря розвіяла сон лихої ночі, що обняв приспану російським режимом Україну: «В огні її, окрадену, збудили», і берхливе життя її за революції своїм блискучим полум'ям засліпило та заступило від очей сучасників ті невидні, підземні пропеси українського життя, що провадилися чи стіхийним самотоком чи організованою працею, але не переривалися ніколи. Свідомі традиції українського національно-державного життя то ослаблялися, майже завмірали, то знову поновлялися й відживлялися.

Українська національно-державна проблема безперервно повставала і ставилася від самого скасування зрвнішніх ознак національно-державного життя України. Такі виразні етапи української справи за останнє століття, як закордонна місія В. Капніста, плани «Общества слав'ян», «закон» Кирило-Методієвського братства, ціла національно-державна програма в творах Шевченка, врешті програми українських політичних партій — все це наочно доводить безперервність українських традицій. Життєвість цих традицій найкраще доводиться тим, що поруч із згаданим широко-громадським виявленням національно-державної ідеї ця остання розпророшувалася і в окремих, поодиноких фактах життя, множилася в тих фактах, обіймаючи все ширші круги свого впливу, все більше зростала в українській та чужинській свідомості за останніх літ 25 перед революцією і врешті стала життєвим ґрунтом того великого революційного руху, що охопив увесь край, всю українську національну масу.

Дозволю собі цим разом подати один такий окремих факт невидної, кротячої громадянської акції, — факт, що коли б не згадати про його, то пропав би він у безвісті, як безліч таких подібних. Я ж витягну його з тої безвісті лише тому, що він почасти зв'язаний з річницею нашого національно-державного відродження у вогні революції та в певній мірі стає матеріалом для де-яких вислідів і надалі.

*
* * *

Як відомо, з самого початку «визвольної» війни почалися шалені репресії на все українське. Між иншим, нечуваним утискам підлягло українське слово. Заборонено було газети, журнали, заборонилося видавати книжки, навіть брошури, і, щоб, напр., видрукувати чергову книжку «Записок» Київського Наукового Товариства, треба було її друкувати у Москві, де місцева цензура не була поінформована в планх столицної та київської адміністрації. «Пусть лучше не просят», — таку красномовну резолюцію положив на початку війни один з київських генералів на прохання українських журналістів про відновлення української преси. З завоюванням Львова та Черновців апетит до репресій над усім, що мало ознаку українства, дійшов до апогею; правительство російське, інспіроване українофобськими елементами, як гр. В. Бобринській, планувало, знищивши закордонні гнізда «мазепиштва», положити край цьому останньому. Українофобська какофонія голосно залунала в російській націоналістичній пресі, ганебно провокуючи наклепами в тодішніх військових обставинах. Все українське ідентифікувалося з ворожим німецько-австрійським чином, в кожному рухові української акції дошукувалося ворожих впливів та конкретно «німецьких марок». Оскільки глибоко в'їлася в російську психологію ця ганірена заплідріння та політичного наклепу, бачимо вже з того, що й досі нечистий дух її чути і в нинішніх російських виступах проти українства — однаково з боку цілого політичного спектру московського громадянства. Тоді ще дух той не опанував

поступової російської преси, і вона не дозволяла собі тих негідних виступів, якими визначаються сучасна емігрантська поступова преса та її представники. Але не виявила тоді та преса і найменшої мужності горожанської, щоб підняти голос проти канибальських способів, які уживало правительтво що-до українства. Російські поступові газети й журнали про все те просто промовчували, наче б нічого не бачили, нічого не чули, — способом Пилата умивали руки. Не без труднощів удавалося мені містити інформаційні статті у кадетській «Ръчи», редактор якої Й. В. Гесен (нинішній редактор берлинського «Руля») найбільше виявляв сприйнятливості до освітлення української справи; але як я дав статтю про митр. А. Шептицького, якого саме тоді було арештовано, то й він твердо сказав мені, що у його «поджилки дрожать» від одної думки, щоб така стаття появилася в газеті. Лише безідейна, бульварна преса, як «Биржевыя Вѣдомости» в Петербурзі та «Утро Россіи» в Москві час од часу давали у себе місце гарячим, шляхотним статтям покійного академіка Ф. Є. Корша з приводу того адміністративного божевільля, якого допускалося тоді правительтво що-до українства під мовчазний акомпанімент поступовішої російської преси та взагалі російського громадянства.

В той тяжкий час душевного болю й обурення справжнє моральне заспокоєння можна було знайти в широму й глибокому співчутті, яке виявляли кілька поодиноких людей російського громадянства. Їх було небагато, але думка святобливо спочиває й тепер на цих одиноких постах серед безплідного для нас поля російських настроїв, що було густо посіяне мертвими кістками московського шовінізму, погордливого презирства та в кращому разі — холодної байдужості. Почуваю моральний обов'язок; колись подробніше згадати цих праведників, що пам'ять про них не дає й тепер опанувати душу найгіршим почуттям з приводу зоологічної поведінки нинішньої московської інтелігенції на еміграції. Тут згадаю лише про одного — академіка О. О. Шахматова. Великорус до глибин своєї душі, але людина в найбільшій мірі шляхотна та гуманна, він підходив до української справи і з гуманного погляду високо-освіченої людини, і з утилітарного погляду великоруського патріота. Він твердо був переконаний, що та політика пригноблення та нищення всього українського, яку традиційно переводило російське правительтво не лише без протесту, але й з більшою чи меншою сприятливістю з боку російського громадянства, може мати лише один — катастрофічний — кінець для російської державної справи. Та політика, що викликала глибоко обурення в об'єктах гнобительства, могла спонукати їх лише до того, щоб рішуче й остаточно порвати з тою державою, яка не забезпечує, а, навпаки, позбавляє народ його природнього національного права. Тому акад. Шахматов всіма силами свого переконання та своєї енергії змагався, як він говорив, розчистити шлях співжиття двох народів од тих перешкод, що на тому шляху пороскидано, а за найкращий спосіб до того вважав він активні зусилля російської поступової інтелігенції в боротьбі проти репресій що-до українства. І це не лише слова були з боку цієї святої людини (ми, петербурзькі українці, так і називали його — «святий Олексій, чоловік Божий»), але й самі діла. У свій час, з приводу дочасної смерті О. О. Шахматова, в своїх статтях («Воля» та «Хроніка Наук. Т-ва ім. Шевче ка») я оповів коротко про заслуги покійного академіка перед українським народом; серед тих заслуг були, між іншими, і такі як відома записка російської академії наук «Объ отмѣнѣ стѣсненій малорусскаго печатнаго слова», та поява українського евангелія.

Тому, коли з початком війни російська бюрократія, а з нею й російське громадянство розперезалися остаточно що-до українства, в певності, що вже прийшов край «мазепинской ичтриги», акад. Шахматов переживав ті дикі канибальські прояви з великим душевним болем. Про це часто знімалася мова і в особистих розмовах, і на тих стислих зборах, де час од часу, з ріжних приводів, брав участь покійний академік. Одного разу, на початку 1915 року, верталися ми з ним, не пам'ятаю зараз, звідки саме, і розмова наша перейшла на туж болючу тему про свіжі урядові

скорпіони на новому ґрунті — галицькому. Я тоді висловив такі міркування. На початку війни проголошувалися визвольні гасла, що в певній мірі прихилили до себе і кола українські. Навіть урядові репресії першого часу не викликали ще відповідної реакції, бо гадалися, що то дефекти самої адміністрації та що широка й розумна державна політика мусить ті дефекти виправити у своїх власних державних інтересах. Виникала й спокуювала де-кого навіть думка про фактичне переведення соборності українських земель, забезпечених у своїх національних правах. Але що-далі — ті мрії розвіювалися у повітрі. Все більше висвітлювалися реальні відносини, і тому наростали в українських колах настрої неприязливості. Коли ті настрої мали своїм об'єктом правительство, державний режим чи лад, то це одна річ, тут завинили сліпі чинники, і ради тут немає. Але мусить бути якась рада на інше. По-за всіма політичними подіями та їх зовнішніми наслідками залишається ще одна сторона фатальної вузла національних відносин: це — культура українсько-московської відносини, зокрема взаємовідносини між українською та великоруською інтелігенцією. Коля ця остання або похвалює урядову політику або байдуже до неї ставиться, то окреслює взаємно і нашу позицію, і прірва між українською та великоруською інтелігенцією росте та глибитися. Нам вже трудно розуміти один одного не то що в справах політичних, але навіть і в сфері культури, в якій звичайно порозуміваються люди за всяких настроїв та відносин. Коли так буде далі, то скоро між нами не стане нічого спільного, і ми перейдемо на те саме взаємне трактування навіть культурно-національних цінностей наших, яке бачимо у тих націй, що тепер між собою воюють.

Ця розмова, що розпочалася на візникові, захопила Олексія Олександровича, і він запросив мене зайти до нього та продовжити нашу бесіду. Він був у курсі тих настроїв, що наростали в українському громадянстві, вони його дуже непокоїли й хвилювали, — шукав тож він виходу. Я запропонував такий вихід.

Російська інтелігенція мусить зійти з позиції умивання рук в українській справі, — мусить подати свій голос та виявити своє засадниче відношення до тої справи. Приватно, в особистих розмовах, ми чуємо од різних представників російських поступових угруповань, що вони осуджують поведінку правительства та реакційних кол громадянства. Але то самі особисті розмови в тісному колі, і українці мають те переконання, що фактично і ці елементи російського громадянства коли отверто не проти нас, то й ні не з нами. Російське громадянство мусить виразно виявити свою думку — у книжці, яку було б видруковано десь в нейтральній державі. Українцями було б запропоновано анкету — десятків три запитань про різні сторони української справи — видатішим представникам російської літератури та російського громадянського життя. Їх відповіді і були б голосом поступового громадянства російського в українській справі, із того голосу українське громадянство складе собі непомилну опінію про те, що думає російська інтелігенція в українській справі.

О. О. Шахматов задумався над цією пропозицією дуже серйозно. Він розумів політичну відповідальність цього кроку, і тут я вперше помітив, як схилена звичайна й постійна сприятливість його до нашої справи. Справа та виходила за межі самої культурної ділянки, і от по-за тою сферою навіть такий ширший приятель наш відчув певне вагання. Він з свого боку запропонував, щоб спершу в тіснішому колі провідників російської поступової думки було зреферовано український рух та його змагання, і той реферат став би базою для міркувань та дальших практичних кроків з боку російського громадянства. На тому й погодились.

Звернувся я за допомогою до найближчого свого товарища по громадській праці в Петербурзі — П. Я. Стебницького; після ще запрошували ми на чароди Ф. К. Вовка. Складено було широкий, вичерпуючий реферат про українську справу (матеріал того реферату став основою нашої з Стебницьким спільної книжки «Українській впрощ», — її видано спершу редакцією «Української Жити», вдруге, вже на початку революції, ви-

давництвом «Задруга»). О. О. Шахматов скликав нараду в помешканню акад. В. І. Веркадського (що після був першим президентом Української Академії Наук). Участь в нарадах приймали здебільшого представники мірдоайної тоді в російських колах конституційно-демократичної (к.-д.) партії. Були тут академіки О. О. Шахматов, Ф. Є. Корш, В. І. Вернадський, С. Ф. Ольденбург, проф. Ф. Ф. Кокошкін, голова Петербурзького комітета к.-д. партії О. М. Корнілов. Не постійно бував ще акад. М. М. Ковалевський. На річкових зборах був П. М. Мілюков разом з членом Державної Думи Імшенецьким. Не пригадую тепер інших учасників зборів — їх було все ж не більше 10-12. З українців були, крім мене, Ф. К. Вовк та П. Я. Стебницький.

Всі до єдиного російські учасники наради були високо-кваліфіковані люде в питаннях наукових і політичних. Зокрема, згруповано було тут майже всіх без останку людей, що з посеред російського громадянства були найбільше поінформовані в українській справі. Із знавців цієї справи не було тут хіба лише П. Б. Струве, а В. П. Обрінського та О. М. Колюбакина вже не було тоді на світі. Взагалі ж треба сказати, що російська інтелігенція ніколи не грішила поінформованістю що-до національного питання взагалі і українського зокрема, — як бачимо, не пішла вона далеко й тепер, після всього сумного досвіду, що міг би де-чого таки й навчити. Коли поминути небіжчика В. П. Обрінського, як виняток, що стоїть окремо (про його слід згадати спеціально), та Ф. Є. Корша, що власне вважав себе за українця (і підписувався під своїми українськими писаннями: «Хв. Корж»), то з решти російських учених та політиків знали українську справу власне лише проф. О. О. Шахматов, П. М. Мілюков та П. Б. Струве, хоч і кожен з них трактував її по своєму. Я вже згадував про погляди акад. Шахматова: вільний розвиток української нації цей глибокий гумаліст вважав за конечну умову людяного співжиття двох народів. Зовсім инше, протилежним способом вирішав українську проблему П. Б. Струве. Вирішити українську справу значило, на його погляд, знищити її, і в редактованому ним органі поступової думки «Русской Мысли»*) висловив він класичний рецепт проти українства, рекомендуючи з ним «бороться безъ двусмысленностей и поблажекъ». Без Шахматівського ідеалізму, сухо, але реально у свій час дивився на українську справу П. М. Мілюков. Він єдиний з державних мужів російських з трибуни російського парламенту проголошував найбільш тверезі думки в цій справі, застерігаючи від тих необхідних, сумних для російської державности, наслідків, з якими сам тепер не хоче рахуватися. Так, як і О. Шахматов, щоб запобігти тим наслідкам, він у свій час робив цінні політичні послуги українцям, — розуміється, не з сантіментального почуття, а з здорового державного розмислу, розуміючи, до чого натурально доводила послідовна політика урядова та тактика російської інтелігенції в українській справі.*)

Отже як бачимо, не можна було знайти тоді кращої авдиторії та більш

*) Хоч як це тепер здається дивним, але П. Струве таки належав колись до поступового табору, видавав на еміграції у Штудгарті не «Возрожденіе», а «Освобожденіе», належав після до партії к.-д., був ближчим партійним товаришем П. М. Мілюкова, з яким тепер завзято полемізує, і повочи з'їхав до нищівної ролі ідеолога емігрантської реакції.

*) Не можу забути, коли одного разу прийшов я до його в справі якогось чергового адміністративного бешкету на Україні — скоро після того, як П. М. втратив на війні свого сина. Я почув себе ніяково од сумного вигляду нещасного батька, але по перших словах моїх він, як звичний бойовий кінь, увійшов в інтерес нового бойового факту урядової політики і відповідно реагував на його. Такі речі, розуміється, забути не можна, навіть і при тому, що цей тверезий політичний розум, який у свої час був винятком серед решти, пішов тепер потоптаними стежками російського імперіалізму.

відповідної наради в українській справі. Два вечери читано реферат, а після на протязі кількох вечорів його обміркувано. Дивні і повчачі речі виявилися у тих дебатах, що повстали з приводу реферата. Коли учасники наради більш, ніж хто інший, знали українську справу, то це далеко ще було від того, щоб вони її розуміли. Глибоко учені люди, що розбіралися в найбільших тонкощах об'єктів свого досвіду, яковь психологічно не могли увільнитися од тривало засвоєної звички — трактувати Україну не в цілому комплексі усіх її інтересів, а лише з погляду самих культурно-національних її потреб, і тому українські національні інтереси відповідно звужували. Ті самі люди прикладали найширшу мірку національного самоозначення до кожного іншого народу, а раз мова була про народ український, то та широка, об'єктивна мірка яковь натурально звужувалася в об'єктивній уяві кожного учасника наради. Треба ще заважити, що це було в роках 1915-1916 та на самому початку 1917 року, коли взагалі ще не ставилася реально проблема самостійності України. Політичні змагання українські були тоді дуже скромні — в неясній формуліровці внутрішньої автономії України у федеративному устрою російської держави. Отже ці сакраментальні точки української політичної програми і викликали найбільше жахання з погляду додержання єдності держави. Те, що нам так охоче й щедро тепер пропонують, викликало непритворний жах, — можна бути певним, що й надалі воно той самий жах викликати, коли б, по державному компромісі, усе натурально стало б на своє старе місце. Пам'ятаю, що той самий «святий» О. О. Шахматов, що так щиро й віддано послужився нам у справах культурно-національних, зовсім инакше заговорив, коли мова зайшла про мінімум політичних вимог для України. З приводу, напр., автономії України він так висловився: «до цього часу я був з вами. Коли ж мова йде про автономію України, то я застібуюсь на всі гудзини. Бо тут справа йде про животніші інтереси великоруського народу, який ви одділяєте од теплого моря». Даремно було посилатися на те, що автономія — це єсть не відділення державне, що в межах одної тої самої держави можна дійти до найкращого порозуміння, що врешті великоруський народ користується не теплим морем, а виключно портами балтійського моря; ця розумна й розважлива людина не вважала на всі такі аргументи, вважаючи себе національно ображеною у своєму традиційному почуттю власности.*)

Гірко було такі речі слухати. Наводили вони на дуже сумні міркування що до можливостей не то що порозуміння, а й просто психологічного взємного зрозуміння у дальшому. Коли тут, серед цього справдешнього квіту представників російської інтелігентної думки, не можна дійти до зрозуміння конечности якогось політичного мінімуму для України, то які це проказує форми вирішення української справи у майбутньому? Вже тоді в уяві вставав кривавий туман на обрії майбутности...

Отже і перед самою бурею революції навіть у найясніших умів російської інтелігенції не було свідомости національного права українського народу, була лише думка, власне підсвідомий інстинкт, національної власности що-до українського народу. Інстинкти взагалі живучі. Як потрібно було мало не 300 літ, щоб витворити той інстинкт у народа — власника, так потрібно багато того часу, щоб викорінити з його свідомости ті патологічні національні напливи. А тому усяке збочення з нашої позиції незалежности — чи то неясна мілюковська федерація, чи соціалістична ліга, чи союз трьох трудових монархів, чи «кузькина мать» Петра Струве — все те натурально, випробуванім шляхом мусить привести нас знову до того становища, коли перед вимогами національного нашого права і найкращі представники «народа-суверена» застрібаються на всі гудзини.

*) Ф. Є. Корш та М. М. Ковалевський займали інше, сприятливе, становище, але вони не часто брали участь у нарадах; перший жив у Москві і лише наїздив до Петербурга.

Безпослідно точилися наші розмови більш року. Безпосередню ціль наради — видання збірника-анкети — було, розуміється, одсунуто, бо який сенс мала б анкета, коли в самих основах не можна було дійти до порозуміння. Останню нараду було признано, здається, на 26 лютого 1917 року. Почалась уже революція, довелося йти на нараду під стрілами кулеметів, які розсадив по дахах домів останній російський міністр внутрішніх справ Протопопов. На цю нараду зійшлося у помешканню акад. В. Вернадського вже не більш трьох-чотирьох людей. Так і розійшлися — з надією, може саме життя вирішить ту проблему, що ніяк не надавалася до кабінетного вирішення.

Але то була ще власне не остання нарада. Вмісяці травні скликано було в Петербурзі з'їзд партії н.-д. Росчулені революційними подіями, що тоді одкривали хіба самі лише вуха «грядущого хама», ка-дети надумали ошасливити Україну специфічною федерацією. На з'їзді поставлено було доклад про федерацію, але раніше провідники з'їзду хотіли вяснити українську позицію до цього проєкту. Тому скликано було ще раз учасників попередніх нарад. Збори відбулися в помешканні Ф. Ф. Кокошкіна, що реферував проєкт федерації. Дивно було чути, як цей глибокий знавець державного права — його теорії й практики — змагався надати сенс і рацію своїйому партійному проєктові. Полягав проєкт головним чином у тому, щоб Україна федерувалася з рештою не цілим, одноцільним своїм складом, а кожною губернією окремо. Це, видимо, придумано було для того, щоб уникнути одділення України од Росії, бо, мовляв, кожна губернія зокрема, не маючи організаційного зв'язку з іншими, одділитися не може.

Тяжке вражіння робив цей проєкт, особливо на тлі ще свіжих тоді революційних гасел. Виявляв він і побоювання близького розвалу держави, і наївно-хитрі способи приборкання «взбунтовавшася хохла», що почав уже видавати універсали Центральної Ради. Ми, українці, могли лише звернути увагу, що ті способи прив'язання України до Росії нічого не варті, — бо коли за військових обставин ніщо не могло перешкодити об'єднанню міст та земств у союзи, то ще менше могло б бути перешкоди для самочинного об'єднання всіх українських губерній, коли б воли цілою масою захотіли од Росії одділитися. Доводили ми представникам урядової партії, що задержати Україну в складі російської держави можна іншими, більш раціональними, способами сприявливий державної політики, широким задоволенням політичних потреб краю.

Такі аргументи впливали мало. Свіже на початку почуття революційності почало вивітруватись. Борці за свободу, почувши в руках владу, почули і смак до неї, боялися розгубити будь що із спадщини імперіалістичного режиму. Найскромніші домагання українські в цей час фактично саботувалися — зовнішньою порадою ждати терпеливо, не порушати організованого революційного фронту. Саме тоді, в якості голови українського Національного Союзу в Петербурзі, переводив я (з нерозлучним П. Я. Стебницьким) перед революційним кадєтським правительством князя Львова скромний проєкт Центральної Ради про утворення кравського комісаріату України. Але ці домагання не зустріли співчуття у тодішніх вузьких та низькооких проводирів російської держави, що мусли після погодитися на більш широкі «уступки» в формі Генерального Секретаріату, а ще пізніше стали перед фактом створення незалежної Української Народньої Республіки.

Так од приватних, необов'язуючих розмов до державного чину бачимо одну сталу рису московської психології, незмінну з самих часів «Тишайшаго»: нічого з доброї волі і все лише з необхідности, під тиском принуки, силою факта. І коли б Україна не зрозуміла цієї риси, не мала б вона самостійної держави.

І той невеличкий приклад, що навів я, дає певний досвід і надалі.

О. Лотоцький.

З МІЖНАРОДНОГО ЖИТТЯ.

Большевики за працею у Франції. — Швейцарія та ССР. — Китайські справи (Розвал Куомінтанга — Нова південна влада — Вражіння в Європі та в Москві — Батько та син — Відгомін на Україні). — Греція та ССР.

У Франції розкрито велику шпійську організацію, що складалася виключно із комуністів різних національностей. Досі арештовано багато осіб, а серед них литовця, поляка й росіянина, що були вистані до Франції на працю III інтернаціоналом під чужими пасапми; арештовано також кількох комуністичних гласних мійських дум, в тому числі й парижської. Один з високих урядовців міністерства внутрішніх справ сказав співробітнику газети «Intransigeant», що справу можна вважати дуже важливою і що треба чекати ще багато інших арештів як у самому Парижі, так і у великих портах, як Брест, Шербург, Тулон, Сен Назар. Шпійонаж вели, як здається, на користь ССР та Німеччини.

З приводу цієї справи «Liberté» зауважує:

«Усі оці шпигунські суб'єкти знаходяться на службі в одній особі, ввічливої й талантової, що всміхаючись парадує по вулицях пілого Парижу, вчащає до аристократичних салонів і перед яким швейцари Егісейського палацу з пошаною гнуть спину, коли він надумав зробити візита панові Думергові. Цей генералісімус розрухів та заколотів живе на Rue de Grenelle, і звать його Раковським. Та Раковський — прикритий дипломатичною недоторкальністю, і французська буржуазія тримає коло його дверей поліцію не для того, аби його заарештувати, а для того, щоб його боронити».

До цього «Echo de Paris» додає, що французська влада має безсумнівні докази самого тісного зв'язку між парижським посольством ССР та працею французьких комуністів. Докази ці здобуто в дипломатичному чемодані, що його загубив випадково совітський дипломатичний кур'єр, йдучи до Парижу.

Як здається, французи починають також реально розуміти, яку хибу зробили вони, що, йдучи в сліди Ллойд Джорджа, визнали большевиків de jure. Бо ж не тільки самим шпійонажем і не тільки в самому Парижі втішаються допущені до Франції червоні агенти. «Правда» напр., друкує прокламацію до матросів французької флоти, в якій комуністи закликають їх нападати на події, що стались в Одесі серед французьких матросів. До Китаю виїхав один із комуністичних лідерів депутат Доріо та з благословення совітів разом з Бородіним проповідує там боротьбу проти Франції. Що-ж до французьких колоній на сході Азії, то в одному з останніх чисел «Temps» нагадує деякі факти большевицької роботи, а саме: листопад 1926 р. — росповсюдження в Сайгоні серед білого дня закликів до повстання; листопад 1926 — бомби в одній із західних провінцій Кохинхіни; грудень 1926 р. — напад на шпиталь у Шолоні, січень 1926 р. — розрухи у Лошю то-що.

Одно слово большевики з працею не гаються, і франко-російські відносини починають надодоблювати англо-большевицьким взаємням.

Те, що не пощастило позаторік англійській, а торік французькій дипломатії, зроблено зараз за посередництва Штреземана: 15 квітня в Берліні представниками Швейцарії та ССР підписаний протокол, який ліквідує становище взаємного бойкоту між цими державами, що тяглося з 1923 року, коли було вбито в Лозанні большевицького дипломата Воровського.

Як відомо, большевики використали смерть свого товариша, зробивши з цього факту претекст, що дозволяв їм раз назавжди одмовитися од

усіх міжнародних конференцій, які зв'язані так чи інакше з Лігою Націй, а тому звичайно відбуваються на швейцарській території. — Боїмось, мовляв, щоб не вбили нашого представника.

Європейська дипломатія перед таким аргументом почувала себе трохи ніяково. З одного боку, вона добре розуміла, що це тільки причіпка, а з другого, — за всяку ціну хотілось їй затягти СССР до своєї компанії, бо ж у добром товаристві начеб то навіть й пройдисвіти можуть перейняти добрі звичаї та стати пристойними людьми.

Тому то кожного разу поновлювалися спроби замирити Швейцарію та СССР. Але більшовикам наявно того хотілось. Вони ставили Швейцарії цілком неможливі умови: федеральний швейцарський уряд згідно з їх вимогами, мав би визнати себе винним за смерть Воровського та винагородити його родину. Швейцарці з свого боку, не погоджуючись на більшовицькі умови, зробили заяву, що вони згодні лише: 1) висловити свій жалі і 2) дати матеріальну допомогу дочці Воровського, і розміри цієї допомоги встановити тоді, коли між Швейцарією та СССР ітимуть пересправи про винагороду шкоди, яку понесли швейцарські громадяне в совітській Росії.

Ріжниця — чисто принципова, і ні одна із сторін не хотіла і, здавалось, не могла нічим поступитися. Але для більшовиків немає нічого неможливого. Вони сьогодні зріклися усіх своїх колишніх вимог і пристали на швейцарські умови, які нічого, властиво, не означають і нічого не дають ні більшовикам, ні навіть родині їхнього товариша. Бо хто зна, коли настануть ті пересправи та чи й будуть вони колись взагалі! Швейцарська преса, наприклад, в рішучий спосіб висловлюється, що берлінський протокол не сміє бути прелюдією до пересправ про визнання СССР, а «Journal de Genève» — просто говорить, що федеральний уряд може ще буде й калятися, зробивши такий крок.

Тим часом, більшовики підписали протокола і роблять вигляд у своїй пресі, що досягли значного успіху. Явна річ, що це просто добра мина за погану грою. Бо коли вже говорити про успіхи, то це успіх не їх, а німецького міністерства закордонних справ. Штреземанові, як про це він і висловлювався перед представниками преси в Женеві, ходить о те, щоб на квітневій міжнародній економічній конференції, де він робитиме свого доклада, були в нього хоч які будь союзники. А крім СССР у Німеччини поки що в Європі союзників не видно, — про це йому нагадав сам Литвинов, надіславши привітальну телеграму з приводу п'ятиліття Рапальського пакту. Дозволено, однак, сторонній людині мати великий сумнів, чи на часі зараз для Німеччини такі союзники і такі успіхи. Історія німецької дипломатії говорить за те, що вона часто густо помиляється і в тому, і в другому.

*
* *

У китайських подіях настав рішучий зворот. Куомінтант остаточно розсхачнувся. Центральний комітет під впливом комуністів прийняв постанову позбавити Чан-Кай-Шека командування, виключити його з партії та проголосити ворогом китайського народу і світової революції. В одповідь на це прихильна до Чан-Кай-Шека поміркована контрольна комісія партії проголосила кантонську владу скинутою, південних міністрів — порушителями ладу та спокою, а Бородіна — ворогом республіки, якого треба арештувати та що найменше вигнати по-за китайські межі.

Од слів китайський генерал перейшов до чину. За підтримкою значної частини Куомінтанта він утворив новий уряд південної китайської республіки з центром у Нанкіні. За кілька днів Шанхай, Нанкин, Кантон і цілий центральний Китай очищено від комуністів так, як це вміють робити китайці. По наказу Чан-Кай-Шека солдати систематично і нещадно ліквідували усі комуністичні та всі створені більшовиками політичні й професійні організації, хоч для цього іноді доводилося вступати в криваві бої з прихильниками совітів. Головним вождям, агентам комуністів,

стято голови, інших розсаджено по тюрмах, а решту поставлено під суворий догляд військової поліції.

Проголошена комуністами генеральна забастовка у Шанхаю завалилась не давши жадного ефекту. В руках лівої частини Куомінтанґа залишилися поки що Ханкоу та частина південних провінцій, де комуністи своїм відомим лозунгом «грабуїт награвоване» — перетягли тимчасово на свій бік місцеве спролетаризоване селянство. У самому Ханкоу комуністи почувають себе непевно, а тому готуються спішно до переносу центра до міста Чан-Ча у південній провінції Юнан, що недавно перейшла на бік комуністів і де ще свіжі, так би мовити, їх впливи. Провінція ця, між іншим, межує з французькими колоніями в Індо-Китаю.

Новий уряд Чан-Кай-Шека виголосив уже й свою програму яка у міжнародній площині зводиться до двох пунктів: 1) знищення большевицьких впливів на китайські справи і 2) анулювання старих односторонніх договорів з чужими державами та встановлення нових на основі рівноправності сторін. Большевицька ж частина Куомінтанґу на цю програму відповідає посиленням агітації, ворожої усім чужинцям.

Серед великих держав такий зворот у подіях викликав найвне задоволення та заспокоєння, бо ж напевно він стався не без їх впливів. А втім, не знаючи, коли та як остаточно скінчиться китайська розруха, — бо в Китаю нічого не можна приповісти наперед, — вони посилюють там свої військові флоти та пересправляють про можливу блокаду у районі великої річки Ян-Це-Кіанґ. Така блокада безперечно випала б на шкоду комуністам та на користь Чан-Кай-Шеку, бо боронила б йому багате промислове загілля з Шанхаєм та Нанкінгом на чолі.

У Москві китайські події викликали бурю, але буря ця подібна до непогоди в кориті з водою. Чан-Кай-Шека проголошено китайським Кавен'яком (вряд чи він буде тим ображений), але одночасно з тим московські червої самодержці на гвалт кричать, що воювати вони не будуть, хоч здається, ніхто їх в тому не заперідожує.

Вони правда звернулись із закликом до робітників цілого світу допомагати китайцям проти нового «Кавен'яка». Але такий заклик зроблений і другим Інтернаціоналом і тому большевики, щоб не нести якої будь відповідальності, дезавували свого офіційного представника Бородіна, проголосивши його приватного особою, з якою «Кавен'як» може робити, що хоче.

Використали московські комуністи між іншим і сина Чан-Кай-Шека, що застряг у Москві, де був — як і його сестра, яка встигла од'їхати до Китаю, студентом тамошнього китайського університету. Син кантонського маршала виголосив свого батька зрадником, контр-революціонером і зрікся його. Випадає, однак, що він зробив це під большевицьким примусом, бо, як повідомляють газети, батько і після такого проголошення, клопочеться за сина. Через французьку дипломатію китайський маршал вимагає від уряду СССР, аби його було негайно випущено з Москви. Коли ж большевики цього не схочуть зробити, то він мовляв, має способи примусити їх викинити його волю.

Несподіваний для большевиків відгомін мали китайські справи на Україні. Українські селяне захопилися начеб то мрією битися з китайським «Кавен'яком». Вони скликають скрізь наради, приймають війовничі резолюції та вимагають, щоб їм було роздано зброю. Українська окупантська влада, як переказують російські газети, втратила голову, не знаючи, що з ними робити. По-перше, большевики взагалі усякої війни жахаються, як чорт ладану; а по друге, вони не ховаються із своїм побояванням, що українські селяне, діставши зброю, не підуть битись з «Кавен'яками». Як правильно, сама того не знаючи, вловила наша кореспондентка — дівчина з глухого села (див. огляд в ч. 15 «Тризуба»), — настрої українського селянства!

* * *

Англійська преса повідомляє, що грецька влада, переглянувши грецько-совітську митну конвенцію, складену попереднім урядом, визнала

її невідповідною своїм державним інтересам. По-перше, конвенція ця не-вигодно відбивається на грецькій торгівлі, а по-друге — числені торго-вельні агенти совітського представництва, маючи, згідно з конвенцією права дипломатичної недоторкальності, займаються в Греції не торго-вельними справами, а комуністичною пропагандою. На основі цього рі-шення грецьке міністерство закордонних справ звернулося до ССРС з по-тотою, пропонуючи переглянути конвенцію та змінити вказані пункти її. На колиб однак уряд ССРС одмовився, грецька влада, як подає «Daily Telegraph», вирішила припинити дипломатичні зносини з совітською Ро-сією. Названа газета говорить також про те, що це рішення грецького уряду сталося в наслідок фінансового договору, складеного між Англією та Грецією, яким британський уряд забезпечив собі політичні впливи в Афінах. **Observer.**

Вражіння з 4-го з'їзду Союзу Укр. Емігр. Організацій в Парижі.

В призначений час відкриття з'їзду — 4-го з черги — починають поволі сходитися делегати. З провинції прибули ще не всі. З'їзд скликано на 16-17 квітня через те, щоб використати Великодні канікули і дати можливість делегатам втратити як найменше робочого часу. Заля при кав'ярні du Cedre простора з розставленими сян-так столами і стільцями. Вигляд має дуже простий. Мимоволі пригадалася мені Ліфляндська Ідальня в минулі часи Центральної Ради. Як там колись кувалась доля України, так і тут тепер, може інші люде, продовжують робити ту саму справу. Національна зрілість так швидко не приходить, а коли й приїде вже, то стає непереможною.

Таке вражіння роблять на мене делегати й гості, що купками гуторять по між собою, очікуючи відкриття з'їзду.

Перед нами знайомі постаті загартованих в боях наших вояків. Ось — один. Невгасимий дух бадьорости. Вояка завзятий. Пого стихія — рух і поле битви. Від нього і тут, за академічним столом, віє повітрям фронту. Ось другий — йому протилежний. Поважний і спокійний. Говорить мало, але кожче слово рубає як сокирою. З обличчя видно, що не схилить голови перед ворогом. Дивлюсь на нього і чогось пригадуються мені оповідання, як наші борці перед смертю кидали в нахабні московсько-большевицькі очі «Слава Україні» і вмірвали.

На загал настрої делегатів дуже добрий. Мені приходилось бути на попередніх з'їздах, коли ще животів душок розкладу, брутальної демато-логії та безсоромної брехні і наклепів. Тепер його вже нема. Віч не видержав одвертого, щирого і чесного бою і сховався під аноніми. Так, правдою є, що брехнею світ пройде, а назад не вернеться.

За розмовами час непомітно проходить. Вже минула 7 година вечора. Час відкривати з'їзд.

Незмінний через цілих три роки, від часу засновання Союзу, Голова Генеральної Ради Союзу п. М. Шумицький підходить до столу і прохає зайняти місця. З короткою, але змістовою промовою п. Шумицький звер-тається до делегатів.

«Шановні панове делегати! Коли українська еміграція у головній своїй масі 18 листопаду 1926 року залишила рідні терени, то здавалося, що це не на довго. Хотілося вірити, що за кілька місяців ми знову поверне-мося до Києва і там відбудуємо Велику Державу Українську. Одначе доля судила інакше... Я згадую собі незабутній день 22 січня 1918 року — день проголошення незалежності України. Тепер це вже історія, але історія гарна. Вона вписала на свої сторінки великі події, великого украї-нського народу. Історія не твориться за одну годину. Вона повинна пройти

скрізь муки, очиститися в крові правди. Страшний іспит проходить наша нація в цілому і еміграція з окрема, але певне одио, що нарід наш вийде переможцем з цієї боротьби. Він переможе ворогів наших в своїх визвольних змаганнях. Значіння існування укр. еміграції, еміграції організованої, — велике. Це значіння вірно оцінюють і вороги наші. Сьогодні ми маємо проти себе один московський фронт від В. Шульгіна, Мілюкова до Троцького. Що ми зможемо протиставити їм? Нашу єдність. Праця там і праця тут для одної цілі, для визволення України. Вороги наші всіма підступними способами намагаються внести розклад в наші єдностайні ряди, але обов'язок кожного з нас через свою єдність показати нашу відпорну силу. Тяжкі жертви понесли ми за відродження нашої незалежної Держави. В минулому році рукою московського наймита вбито в ганебний спосіб великого українського Патріота — Симона Петлюру. Кинуту обвинувачення цілій українській нації у погромах жидівського населення. Вживаються всі заходи, аби натравити два народи — жидівський й український. Ми широко піднімаємо свій голос, щоби сказати провідникам жидівського народу: не піддавайтесь на провокацію. Пам'ятайте, яку страшну відповідальність ви приймаєте на себе, плямучи цілу укр. націю і об'єднуючись з московськими наймитами. Головний ворог і наш і ваш — це Москва, — це головний погромщик і провокатор.

«Отже станемо твердо на своїх позиціях в повній вірі і надії у наше святе діло. Наше головне завдання — це збудувати єдиний міцний національний фронт Соборної України. Об'єднання еміграції Азарбейджану, Грузії, Північного Кавказу і України показує нам, що ми не одні проти ворога, а події, що закрюються останніми часами, дають нам певність що незадовго скінчиться і наше перебування на вигнанні. До віри і єдності закликаю я вас!

«Згадаймо тих, що поклали життя своє за волю України і нарід наш, і вшануємо пам'ять їх вставанням.

«В імені Генеральної Ради вітаю вас, панове делегати, бажаю вам успіху в праці і оголошую 4-ий з'їзд Союзу Укр. Емігр. Організацій у Франції відкритим».

Такою, переданою в коротких словах, промовою п. Шумицького розпочинається праця з'їзду.

Вибирається мандатна комісія. Провіряються мандати делегатів. Після доповіді мандатної комісії таємним голосуванням вибирається президент з'їзду. Головою обрано п. Вержбицького, заступником п. Васильва і секретарем п. Бацуцу.

На цьому кінчається перший день з'їзду.

Увесь другий день проходить у тоні виразю діловому.

Заслугове відзначити привітання з'їздові делегата організованого українського вояцтва полк. Філоновича. Союз т-в бувших вояків армії УНР через полк. Філоновича вітає учасників з'їзду і своїх побратимів по зброї. Крім того через нього ж прислали привітання громада старшин 6 стрілецької дивізії та укр. громада ім. М. Драгоманова у Болгарії.

Із звіту Генеральної Ради про свою діяльність за минулий час видно, що зроблено дуже багато. Зроблено багато на всіх ділянках життя української еміграції. Не було випадку, коли б емігрант, звертаючись до Генеральної Ради, не одержав задоволення чи допомоги в тій чи иншій формі. А широка кореспонденція Ген. Ради з громадами і окремими особами свідчить, що не тільки діяльністю і життям Ген. Ради інтересується укр. еміграція, а що вона є необхідною, що вона сповнило своє велике завдання. Як видно із звіту, Ген. Рада Союзу за останній період поширила і поглибила свою діяльність, що виявилось у вступленню до Союзу багатьох нових Громад. Сьогодні Союз нараховує в своїй складі 17 українських гуртків і громад. Передбачається організація ще багатьох нових громад із емігрантів, що прибувають останніми часами до Франції. Звіт Ген. Ради був прийнятий з'їздом з великим задоволенням, і їй було висловлено від з'їзду глибоку подяку.

Серед питань, що стояли на порядку денному цього з'їзду, звертало

Учасники 4-го з'їзду. За столом сидять в центрі п. п. М. Шумицький — голова Генеральної Ради і П. Вержицький — голова з'їзду.

вано вечерю для учасників з'їзду і гостей. За скромною вечерею делегати ділилися своїми спогадами з минулого. Товариські розмови, тости, спогади, серйозні промови про близьке майбутнє — все це перепліталось. В такім дружнім і милім товаристві вечеря затяглася до півночі.

Так пройшов 4-ий вже з'їзд української еміграції у Франції.

18 квітня о 10 год. рано учасники з'їзду поклали вінок на могилу свого національного вождя С. Петлюри. Одночасно поклав вінок і полк. Філонович від імени Союзу товариств бувших вояків армії УНР.

Б.

МАЛЕНЬКИЙ ФЕЛЬСТОН.

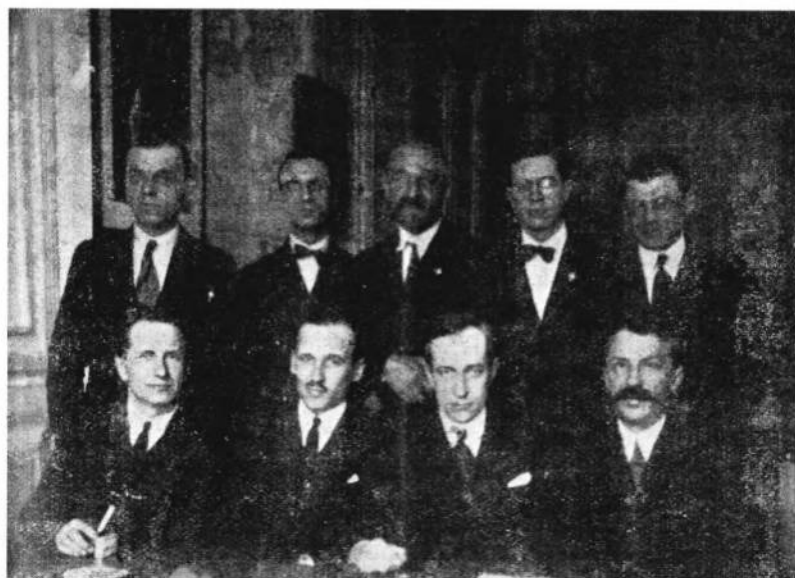
ВЕЛИКОДНЬОЇ НОЧИ.

В церкву все більше і більше надходило народу. Йшло по двое, по трое, по четверо й, знайшовши вільне місце, ставало в урочистому настроєві. Переважали українці, хоч було досить і москалів, і чехів.

Служба Божа правилась по українськи якимсь «новим» священником, земляком з Великої України. Рідна мова глибоко западала в душу.

Здавалось, зникла перегородка між людиною і Богом; здавалось, Бог зійшов на землю і заговорив до людини простою людською мовою, і не було ні такої думки, ні такого слова, якого б не зрозуміла людина.

Бог став — Богочоловіком і заговорив до людини, як рідна мати до своєї хворої дитини.

Склад старої Генеральної Ради: (зліва направо) сидять: п. п. д-р Л. Чикаленко, І. Косенко, М. Шумицький (голова), І. Добровольський (генеральний секретарь); стоять (зліва направо): п. п. І. Базяк, М. Ковальський (скарбник), ген. В. Сварика (член контрольної ради), М. Гончарів, Ю. Бацуца (член контрольної ради).

на себе увагу питання про реорганізацію Союзу. Ген. Радою був розроблений проект, по якому малося на увазі дати змогу кожній Громаді, що входить в Союз, взяти ближчу і безпосередню участь в роботі Ген. Ради. Однак після докладного обговорення проект цей не був прийнятий в цілому. Виявилось, що делегати з провінції не зможуть приїздити на засідання Ген. Ради з причин матеріального характеру. Навіть це не можливо і тоді, коли б ці засідання відбувалися і не так часто. Однак з'їзд ухвалив, що ті Громади, яким це буде можливим перевести, мають право делегувати свого представника до Ген. Ради на рівних правах з іншими членами Ген. Ради.

З'їзди надалі вирішено скликати один раз на рік.

Справа з тими укр. організаціями, що не входять в Союз, а члени яких користуються дуже часто моральною і матеріальною допомогою Союзу, була також розглянута з'їздом. Вирішена вона в той спосіб, що Ген. Радою буде запропоновано таким організаціям в певний термін вступити до Союзу, бо в протилежному разі такі організації, як і члени таких організацій користуватися допомогою Ген. Ради не зможуть.

Вирішено також перевести реєстрацію членів союзних громад та ввести членські картки. Поперед можна сказати, що такий спосіб принесе користь Союзу. До цього часу чимало емігрантів відносилося недбайливо до Союзу, а коли приходила біда яка, тоді зверталися до нього за допомогою. Через те, що не було відмовлення, недбайливість така продовжується і до тепер.

О 9-ій годині вечора 17 квітня з'їзд, вирішивши всі питання, зачинився.

В тій же салі Об'єднаною Громадою у Франції (Париж) було влашто-

Ще правилась «всенощна», а нам, українцям, здавалось, що Христос уже воскрес і стоїть непомітний між нами і говорить до нас, сам претерпівий, про наші муки.

І слова Його ллються, як бальзам на рани, зрошують надії і обіцяють радощі воскресіння.

З напруженою увагою, з цікавістю стежили чеши за кожним рухом священника і з захопленням слухали мелодійні співи українського хору. Наче жайворонки здіймалися на крилах і летіли вгору до Престола Всевишнього, срібнокрилі сопрана, а густий баритон виражав їх в дорогу і, вертаючись, вистеляв ісірі мури старого костьолу м'ягким едабом.

Широко хрестились і низько кланялись богомольні москалі.

Вони спокійно і толерантно слухали службу Божу на чужій малозрозумілій мові і їх думки летіли на далеку північ в рідні міста і села, де може в цей мент в величних храмах і маленьких церковцях стояли їх матері і сестри, молились і плакали.

Збоку в кутках в сутіні за колонами ховались якісь невиразні постаті, і тільки по сичанню їх і кривих усмішках можна було пізнати, що то були «малороси».

Кожне українське слово у них викликало корчі і піну на посинілих губах.

І в цю велику ніч вони не могли стати людьми, і ставши вище від усього земного, сказати: «Братіє! обнімем друг друга».

І коли Христос воскрес, коли у всіх заясніли обличчя і почулись звідусіль радісні привітання і поцілунки, тільки вони лишились, як кам'яні статуї.

Нікому вони не сказали: «Христос Воскресе!» і ніхто їм не відповів: «Воистину Воскресе!».

І були вони чужими і між друзями, і між ворогами.

Вони були потрібні в саду Гефсиманії, на Голготі, а не в склепі Йосифа Аримафейського, не на святі Воскресіння.

Нем — Тудо.

УКРАЇНЬСЬКА ОБ'ЄДНАНА ГРОМАДА У ФРАНЦІЇ

В субботу, 7-го травня в помешканні Громади 54, *rue Made-moiselle*, відбудуться збори, присвячені 10-ій річниці повстання

УКРАЇНЬСЬКОЇ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ

Референтами на зборах виступлять п. **М. Єремієв**, та д-р **Л. Чикаленко**.

Початок о 8 годині вечора.

Хроніка.

У ФРАНЦІІ.

— Українське Т-во Ліги Націй. У середу 13 квітня відбулось чергове засідання Головної Управи Українського Т-ва Ліги Націй у Парижі. Головна Управа обмірковувала питання, зв'язані з майбутнім конгресом міжнародної Унії Т-в Ліги Націй, який скликається на 24 травня ц. р. у Берліні. Ухвалено виготовити і представити на цей конгрес відповідний меморандум, який би загально освітлював українську справу та положення українських меншостей в різних державах. На конгрес в Берліні Управа вирішила делегувати заступника Голови Т-ва п. Базяка, члена Т-ва в Бельгії п. Андрієвського та надати уповноваження перебуваючому в Берліні п. Кожевникові. Крім того вирішено звернутися до філії українського Т-ва в Румунії, аби вона на цей раз неодмінно делегувала свого представника. Таким чином, Українське Т-во Ліги Націй було б заступлене 4-ма своїми представниками. Обмірковувалася також справа про збільшення членів Т-ва. Згідно статуту до Т-ва можуть вступати окремі члени і цілі організації. В цій справі Управа виготовить відповідний заклик з докладнішими поясненнями.

— Україно-кавказський баль у Парижі. В суботу 30-го квітня в салі des Arts на 5, Rue du Colisée відбувся україно-кавказський вечір-баль.

Влаштовано його було заходами жінок — представниць емігрантських колоній Азербейджану, Грузії, Північного Кавказу та України. Надсподіваний успіх цього вечора показав, що ініціативу по влаштуванню таких спільних вечорів не тільки треба широко вітати, а поставити це собі і за правило на майбутнє. Такі спільні

вечори сприяють зближенню емігранції, зав'язують вузли щирої громадської і особистої дружби.

Серед присутніх були визначні діячі згаданих вище колоній та чужинців — французів і англійців. Виступав на вечері і славно-звісний наш бандурист В. Ємець. Своєю чудовою грою на бандурі артист зачарував публіку та викликав явове заінтересування у чужинців своїм інструментом. Оплесками і викликами на біс публіка достойно нагородила нашого артиста. Такий же заслужений успіх випав на долю наших приятелів-кавказців, що повним життя і вогню виконанням національного танку лезгінки викликали захоплення і подив присутніх, зачарувавши їх своєю східною експресією і грацією.

Влаштовано було також лотерею, яка принесла значний прибуток. Інтимний характер вечора зробив те, що присутні ранком не охоче залишали салю.

Закінчився цей перший спільний вечір-баль о 5 год. ранку.

У ЧЕХІІ.

— В десяту річницю встановлення Центральної Ради. У суботу 9-го квітня в помешканні Студентського Дому відбулася при численній участі українського громадянства улаштована Українським Республікансько-Демократичним Клубом Академія, присвячена десятій річниці установалення Української Центральної Ради. Реферати подали проф. О. Лотоцький на тему «Пропащий час і національно-державні висліді з нього», проф. О. Шульгин на тему «Російська революція і Україна» (за хворістю докладчика реферат був прочитаний п. Пархоменком). Третій реферат на тему «Українська Центральна Рада, як

етап української державної незалежності» виголосив д-р П. Феденко.

По закінченні рефератів на пропозицію голови Клубу проф. О. Лотоцького аудиторія вшанувала пам'ять померших членів Центральної Ради вставанням і вечір було закінчено загальним співом всіх присутніх, за проводом артиста д-ра Тисяка, українського національного гімну «Ще не вмерла Україна».

— Бюро праці при Українсько-Респ.-Демократичному Клубі розвиває вже досить енергійно свою роботу. До Бюро вже зголосилося понад 40 чоловіка, що скінчили або кінчають вищі школи, і Бюро вживає всіх можливих заходів для приміщення їх на працю. Склад Бюро в останній час поповнено новими членами.

— Український Академічний Комітет. На останньому засіданні Комітету обрано до Комітету нових членів: Українське Товариство прихильників книги в Празі та Український Науковий Інститут в Берліні.

— Українська Реформована Реальна Гімназія в Празі. При Українському Педагогічному Інституті в Празі існує вже третій рік гімназія, яка в минулому році реформована на зразок чеських реформованих реальних (8-ми класових з латинською мовою,) гімназій і передана під ближчий догляд Міністерства Народньої Освіти. В гімназії в біжучому році функціонують 1, 2, 3, 4, 6 і 7-ма класи (остання 7-ма класа ще не реформована) з загальною кількістю 109 учнів (в тому числі 8 приватистів); з них дівчат 39. Основний контингент учнів гімназії складають учні бувшої «школи дітей-сиріт», вивезених з Польщі, з таборів.

При гімназії існує інтернат, в якому постійно живе 82 учні. Де-хто з учнів, що не живуть в інтернаті, отримують від Міні-

стерства стипендії (від 300 до 400 корон ч. місячно).

Штатних учителів в гімназії, крім директора (проф. Я. Ярема) є 8 і нештатних 3. При гімназії існує Рада Батьків (з батьків і опікунів учнів гімназії) і Господарський Комітет.

— Українське Товариство прихильників книги в Празі. 14 квітня з рефератом на тему «Таборові видання під час світової війни» виступив проф. В. Сімович. Референт розповів історію організації культурно-політичної праці серед полонених українців в таборах Австро-Угорщини, а потім і Німеччини, змалював тяжкі, несприятливі умови, в яких довелося купці патріотів з Союзу Визволення України розпочинати цю працю, що з часом так широко розвинулася і дала такі блискучі наслідки, підготувивши перші кадри свідомого українського воїнства. Від культурно-просвітньої праці, переборюючи потроху недовір'я й упередженість темної, несвідомої маси полонених, перейшли організатори до роботи політичної, заснували в таборах українські школи, бібліотеки, театри, цілу низку періодичних видань, що розходилися в тисячах примірників, видавали книжки й брошури в десятках тисяч примірників, виховали серед полонених цілий ряд газетних співробітників, коректорів, друкарських складачів і т. и. Під час доклада референт демонстрував цілий ряд таборових часописів і журналів («Розвага», «Розвіт», «Громадська Думка», «Рідне Слово», «Шлях» і т. и.), книжок, фотографій і т. и.

Другий референт п. П. Зленко відчитав доклад на тему «Пражські друки Скорини».

Тут же в аудиторії під час докладів на спеціальній «таборовій виставці» виставлено було для огляду присутніх більш 50 різних таборових видань, багато афіш, альбомів, фотографій, карток і т. и.

На виставці «книжних новинок» на цей раз виставлено було більш 100 нових українських книжок і

журналів 22-х різних українських видавництва, в тому числі 12-ти видавництв з Великої України (Держ. Вид. Укр. — 43 книги. Книгоспілка — 12, Час — 3, Сяйво — 3 і т. и.). Окрім того уперше було виставлено кілька (5) нових українських географічних мап, між ними дуже інтересна багато-колірова адміністративна мапа Української Соц. Рад. Республіки (видавна офіційне Наркомвнутрсправ) і мапа Укр. Соц. Рад. Республіки — видання Книгоспілки.

— Ювілей д-ра О. Колесси. Українська Прага святкувала 3-го травня 60-ліття уродин і 40-ліття наукової праці проф. Олександра Колесси, ректора Українського Університету в Празі. Сподіваючися ще повернутися до ювілею визначного наукового діяча, складаємо на тім місці привіт і пошану.

ЛИСТ ДО РЕДАКЦІЇ.

Високоповажаний п. Редакторе!

Прошу ласкаво не відмовити дати місце у Вашому шановному часопису такій моїй заяві:

В ч. 7 часопису «Український Пранор» з дня 1-го квітня в передовиці, під заголовком «Базар»,

надруковано кілька, наче б то автентичних, листів діячів У. Н. Р. і серед них також і мій лист ч. 121 з дня 28 мая 1925 року до Голови Ради Міністрів У. Н. Р. Це листування, як я потім довідався, появилось у «Пролетарській Правді» у Києві, в Львівській «Раді» і дало привід для числених статей в російській пресі, котра разом з названими українськими часописами трактує його, як дійсний факт.

Між тим все це листування уявляє з себе цілковитий фальсифікат, що дуже легко довести безсумнівними фактами.

Так, що-до того листа, що приписується мені, то він не тільки ніколи не був написаний, але і не міг бути написаним. В 1925 році я ще в лютому переїхав на постійне життя до Подєбрад, де був обраним професором Української Академії і в маю, себ то тоді, коли мав писати свого листа у Букарешті, провадив виклади в Академії у Подєбрадах.

Певен того, що і всім останнім діячам, що згадані в цьому листуванні, так само легко виявити, яку фактичну ціну воно має.

Б. Голова Дипломатичної Місії У. Н. Р. в Румунії

Проф. К. Мацієвич.
Подєбради,
26. IV. 27 р.

З М І С Т.

— Від Уряду Української Народної Республіки — ст. 1. — Париж, неділя, 8 травня 1927 — ст. 4. — С. М. На економічні теми ст. 6. — Л. Л. 70-ліття графа Михайла Тишкевича — ст. 9. — М. Єремів. В Центральній Раді — ст. 11. — О. Лотоцький. Перед бурею ст. 16. — 3 міжнародного життя — ст. 22. — Б. Вражіння з 1-го з'їзду Союзу — ст. 25. — Хроніка — У Франції — ст. 30. — В Чехії — ст. 30.

Редакція і Адміністрація: 19, rue des Gobelins, Paris XIII.

Поштова адреса: «Le Trident» (Tryzoub). Boîte post. № 15. Paris XIII.

Редагує—Комітет.

Адміністратор: *Іл. КОСЕНКО.*

Le Gérant : Mme Jeanne de Carvalho Gerzain.

Soc. Anon. Imprimerie de Navarre, 5, rue des Gobelins, Paris.